

HAL KOCH
OM TOLERANCE

Udvalgte Taler og Artikler

UDVALGET ER FORETAGET AF
BODIL KOCH UNDER MEDVIRKEN AF
K. E. BUGGE OG PER SALOMONSEN

GYLDENDAL

OM TOLERANCE

© 1966 by Gyldendalske Boghandel,
Nordisk Forlag A.S., Copenhagen.
Bogen er sat med Linotype Baskerville
og trykt i
Gyldendals Forlagstrykkeri,
København.
Printed in Denmark 1966.

18008

X55 146 9543

UNIVERSITETSBIBLIOTEK

FIOLSTRÆDE 1
KØBENHAVN K

Oplysninger

- Prædiken holdt ved studentergudstjeneste i Nikolaj Kirke, 8. oktober 1939. Fra bogen „Lidt af hvert“, 1940
- Virkelighed. To kronikker fra Nationaltidende, 18. og 19. september 1940
- Dommen over dr. la Cour. Lederbladet, august 1942
- Ordet eller sværdet. To kronikker fra Berlingske Aftenavis, 12. og 19. september 1945
- Om tolerance. Frie Ord, 1946
- Om heroer og kæltringer. Frie Ord, 1947
- Om ansvar. Frie Ord, 1947
- Gunnar Helweg-Larsen. Tale ved Gunnar Helweg-Larsens begravelse. Frie Ord, 1947
- Om universitetsstudier. Frie Ord, 1948
- Hvad er kirkehistorie. Indledning til bogen „Danmarks Kirke gennem Tiderne“, 1949
- Om Krogerup. Til angreb og forsvar. Krogerup Højskoles årsskrift, 1950-51
- Profetisk historieskrivning. Perspektiv 1957
- Grundtvig. Indledning til bogen „N. F. S. Grundtvig“, 1959
- Folkereligion og kirke. Fra bogen „Et Kirkeskifte“, 1960
- Står folkekirken for noget? Artikel i Lolland-Falsters Folketidende, 17. august 1961
- Folkekirken står for én ting. Artikel i Lolland-Falsters Folketidende, 18. august 1961
- Interview med Hal Koch. Information, 10. februar 1962
- U-landshjælpen, statsopgave eller kirkesag. „Statens opgave og kirkens“. Fra bogen „Fremtiden formes“, 1962
- Oldkirkens gåde. Indledning til bogen „Konstantin den Store“, 1962
- Hans Tausen. To kronikker fra Kristeligt Dagblad 27. og 28. august 1963

Gunnar Helweg-Larsen

Tale ved Gunnar Helweg-Larsens begravelse

Når vi er samlet her i dag om Gunnar Helweg-Larsens kiste, er vi samlet sådan, som han selv ville, at det skulle ske. Det vil måske forbavse nogle af Dem – som det egentlig undrede mig – at Gunnar ikke hellere ville begraves i stilhed. Men det ville han ikke. Han talte ofte i den sidste tid om begravelsen. Han ønskede, at der skulle sættes et punktum, og at det skulle sættes med maner. Ikke at han var ivrig for, at der skulle siges noget om ham; tværtimod; det var det vanskelige punkt. „Når du nu skal tale der,“ kunne han sige, „så skal du jo ikke tale om mig,“ men så afbrød han ligesom sig selv og føjede til: „Ja, det kan jo naturligvis ikke undgås. Det må du også gerne, men husk på, at alle de gamle medforbrydere sidder dernede, og de kender mig jo, så du må passe på, at det bliver blot nogenlunde sandt.“ Nej, det var ikke for eftermælets og talens skyld, at Gunnar ønskede en rigtig begravelse. Jeg tror, der dybest set lå noget andet bag. Han har altid været et menneske, der holdt af at komme sammen med andre, han elskede festlighed og glæde, der deltes med gode venner. Derfor var han også glad på sit sidste lange leje for al den venlighed, der vistest ham. Fru Helweg-Larsen og jeg var begge enige om, at det var talt ud af hans hjerte i dag at lade lyde en tak til de mange venner, der glædede ham med besøg, med breve og med blomster. På en næsten barnlig måde fyldtes hans sind med tak for alt dette. Her er vi imidlertid også ved forklaringen på den begravelse, som Gunnar ønskede her i dag: han ville en sidste gang være sammen med alle de mange, han holdt af, han ville sige et farvel til alle sine venner.

„Fæ dør, frænde dør, dør selv på samme vis, men ord og ry skal aldrig dø, hvis man et værdigt vandt ... ét jeg ved, der aldrig dør, dom over død mands liv,“ således lyder den gamle nordiske vismands tale om døden og menneskets kår, og fra Homers Grækenland klinger det tilbage: Dåd og ry er livets mål og målestokken for dets storhed. Dette var, hvis det var sandt, en bitter sandhed. Thi hvem kom vel til at øve den store dåd og vandt sig det strålende ry? Det beror på skæbnens luner, stedet, hvor man blev sat, gerningen, man fik betroet, og på mangfoldige ydre tilskikkelser. Mangen blandt de bedste vakte aldrig opsigt og var snart glemt, og mange blandt de ringeste vandt stor anseelse og hæder. Eftermælet er tilvisse en streng herre, og hans broder glemselen rider hårdt. Selv for de store blev det måske kun til tre linier i historiebogen eller et citat i litteraturhistorien. Ikke mindst gælder dette journalists gerning. Som få skriver han i vand, og hans gerning er kun bestemt for dagen og øjeblikket, hurtigt født og tidligt død. Og så skal det dog siges om Gunnar Helweg-Larsen, at han vel mere end de fleste inden for sit fag fik lykke til at skabe noget, der kan trodse glemselens hårde ridt. To gange i sit liv oplevede han at få, jeg havde nær sagt – hele sit folk i tale. Første gang var, da han som ung fræk og sprælsk journalist gjorde B.T. til det brede, smilende og pjattede Københavns uundværlige middagsblad – anden gang, da han i de onde dage skrev sine døgn. Når De i disse dage læser „De stormfulde Døgn“ – og jeg kan vanskeligt tænke mig andet end, at Gunnars venner både nu og siden vil vende tilbage til dem; de er det værd – så skal De lægge mærke til én ting, at man skal et langt stykke ind i bogen, før man når til 9. april 1940, og – hvad endnu mærkeligere er – at tonen aldeles ikke forandrer sig efter den 9. april. Det behøvedes ikke. Han havde virkelig forstået en journalists kald: han havde stået vagtsom på volden og meldt om uvejr, der brød frem. Dette er en journalists opgave, hvis han virkelig har kald. Lad ham bruge dagen og aftenen til døgnets tant og alskens gøgl.

Når natten kommer, da er hans plads som den årvågne vægter på volden. Det forstod Gunnar. Derfor blev han en vejleder og sjælesørger for hele sit folk. Disse to højdepunkter indenfor Gunnar Helweg-Larsens journalistik kunne synes temmelig forskellige, mange vil endda sige hinanden modsatte. Men således stod det ikke for ham selv. Vel kunne han smile muntert, når han fortalte om sine B.T.-bedrifter, men han fældede ikke dom over det. Det var for ham et lige så hæderligt og lige så alvorligt arbejde som andet senere. Han havde selv en fornemmelse af, at der her var noget, som var lykkedes: han havde mødt sit folk, havde ikke talt forbi, men virkelig ramt i midtpunktet. Og omvendt var han selv ikke tilbøjelig til at tage „døgnene“ for højtideligt. En dag, hvor han lå og talte om, at alt i grunden var smuldret bort og blevet til intet, sagde jeg, at det dog måtte være en tilfredsstillelse at vide, at man under krigen havde skrevet disse små artikler og gjort en virkelig indsats, men en sådan betragtning afviste han med en næsten snerrende bemærkning. Alt dette var fortid og havde intet at sige. Gunnar Helweg-Larsen hørte ikke til dem, der tror på dåden og eftermælet. Alt dette var han frigjort fra. Det var ikke livets indhold og mening. Det var ikke menneskelivets storhed.

Nej, det store ved menneskelivet er dette, at det bliver så overvældende, så hedt, så krævende, at det bryder igennem de grænser, der skiller os fra medmennesket. Det er jo en mærkelig og sørgelig kendsgerning, at dybe kløfter skiller os fra hinanden, men engang imellem sker det, at livet bliver os for stærkt og slår bro over kløfterne, når helt ud til dem på den anden side. Her står vi også ved det, som gør, at vi i dag samles om Gunnar Helweg-Larsens kiste. Det er hverken den dåd, han øvede, eller det eftermæle, han fik. Det er noget mere levende, mere varmt, det er selve hans forunderlige livskraft. Han blev ikke dem ligegyldig, han traf. Vi, der kendte ham, ved, hvorledes han gik os an, han anfægtede vor tilværelse – snart kunne han blive grov aggressiv, anklagende, snart mild, opmuntrende, spøgende,

blot ikke ligegyldig. Det var ikke lige meget, om man traf ham og talte med ham. Det er vel også forklaringen på, at han, måske mere end nogen anden redaktør herhjemme, formåede at finde talenter, sætte i gang og give impulser.

Det var denne livets indre tvingende frodighed, som drev ham ud på talerstolene, den dag, pennen og redaktørstolen blev taget fra ham. Han kunne ikke slå sig til ro, han kunne ikke sidde stille og vente. Livets gærende kraft måtte gribe ind, måtte nå ud til andre mennesker. Han interesserede sig ikke for begivenheder, men for at nå ind, der hvor sindet skabes og mennesket bliver til. Der talte han det ord, der skaber og former. Det gjorde han, når han skrev – et stærkt og dog stilsfærdigt sprog, det gjorde han, når han holdt foredrag – der sidder mange rundt i landet, som kan tale med om det – men det gjorde han fremfor alt i daglig gerning. Vi, der fik lov at besøge ham til det sidste, oplevede det vel aller stærkest. Derfor er savnet og sorgen så intens i dag. Men dette at leve i andres sind, at skabe nyt liv, at skabe glæde og grøde – det er mere end den heltemæssige dåd og det kortlevende ry.

At forklare, hvorfor Helweg-Larsen havde denne skabende kraft, vil her føre for vidt. Kun nogle få ord. Det hang sammen med hans egen livskraft, at han foldede sig ud som blomsten og på en mærkelig måde blev ved at folde sig ud. Han var ikke – som så mange – på et tidligt tidspunkt nået til målet for så der at slå sig til ro. Nyt groede og gærede i hans sind. Men denne stadige udfoldelse og nye frugtbarhed var ikke som plantens eller blomstens, ikke som en naturproces, vi andre kunne være vidne til og beundre – som man kan betragte blomsten i sin have eller skoven om foråret. Den havde dette særlige over sig, som kun findes hos mennesket – kald det ånd, eller hvad du vil. Sagen selv er næppe til at gribe, og vore ord bliver kun flaksende skygger. Men der var over det hele dette ubestemmelige og gådefulde, som gjorde, at denne udfoldelse blev noget helt andet end plantens vækst eller solens opgang. For den, der så til, blev den en

del af ham selv, lod ham ikke i fred. Den var åndens værk, hvad så end ånd mon være.

Det var denne åndens drift, der førte ham fremad – lige fra hans drengærs Tolstoj-romantik, over sømandsår og journalistik til det sidste lange lege. Det var ånden, der drev ham til kvækerne, af alle samfund vel det, der stod hans hjerte nærmest – hvor var han glad, når han fortalte om, hvor godt det var at komme hos dem. Det var den samme indre drift, der førte ham til Vartov med Grundtvigs salmer og med en jævn og bibelsk forkyndelse. Men det var frem for alt den, der fra et tidligt tidspunkt førte ham til mystikerne, fra Laotse til mester Eckehart, navnlig til den sidste, som var hans stadige læsning. Men alt dette fik ham ikke til at bryde med det kåde og løsslupne; også det hørte med i livets virkelighed.

Som få kendte Gunnar Helweg-Larsen det moderne menneskes indre splittethed og tvivl. For ham var der kun én handel, der var ubetinget alvor, menneskets handel med Gud. Men netop derfor kunne han ofte vende sig med en voldsom bitterhed mod kirken med al dens uærlighed, dens villen være noget, den ikke er, dens gåen udenom. De private erfaringer, han havde gjort under sin redaktørtid ved Kristeligt Dagblad, havde til dels bidraget deres til at skabe denne bitterhed. Ofte kunne han ønske at sprænge kirken fra hinanden i stumper og stykker, det var de sikres og besiddendes og uærliges faste borg. Og på samme måde gik det ham med dogmerne. „Jeg tror ikke på ét ord af det hele,“ kunne han udbrøde. Også her krævede han en helt anderledes radikal ærlighed over for det moderne menneskes tvivl.

Men når hans bitterhed blev så stor, når hans kritik kunne være så voldsom, skyldtes det alene, at det for ham virkelig kun var den ene handel, handelen med Gud, som betød noget afgørende. Det er meget godt, kunne han sige, med al jeres politik, med borgerlig opdragelse, med genopbygning, og hvad det nu alt sammen hedder, men der er jo kun én ting, der kan redde slægten, der er dog kun én ting, der er

fornøden: et levende forhold til Gud. Og for dette fandt han de bedste og klareste udtryk hos mester Eckehart. Særlig var der to ord, han ofte vendte tilbage til, og da det jo egentlig ikke var meningen, at det i dag var Gunnar, vi skulle tale om, vil jeg prøve at tage dem frem for i stedet at tale om det, der var midtpunktet for ham selv.

Gud har, siger Eckehart et sted, kun én eneste opgave, én virksomhed, og det er stadig på ny at føde Herre Jesus. Et mærkeligt ord, vil De vel sige, at fæste sig ved, ikke mindst for en moderne, kritisk indstillet journalist. Hvad betød det da? Det betød dette, at i Jesus har Guds kærlighed og barmhjertighed taget skikkelse som et menneske og er kommet os nær. Men denne begivenhed er levende og virkelig den dag i dag, ikke et smukt gammelt minde. Derfor har vi kun én opgave, at pege væk fra os selv og pege hen på ham, at stå med tomme hænder og tage imod hans gave. Ikke at dette er en klar og håndgribelig tale, men det er dog – og var for Gunnar – ord, der pegede hen på livets inderste virkelighed: at Jesus Kristus er vor eneste rigdom.

Det andet ord, som han også stadig vendte tilbage til i samtaler, mange år før den sidste sygdom, lød således: vort forhold til Gud er en ganske simpel handel: hvor du går ind, går han ud, men hvor du går ud, går han ind. Et mærkeligt ord i sandhed for en mand, der vidste lidt om, hvad selvhævdelse og selvoptagethed er. Men man kunne ikke være i tvivl om, at det var noget af denne mærkelige handel, han oplevede på sit sidste sygeleje, hvor han lå så glad, som han nogen tid har været, uden en klage, uden utålmodighed, smilende og tryk. Ikke at han var blevet en helt anden; al den gamle kådhed og skarphed var i behold; men han var frigjort.

Lad mig citere nogle linier af det sidste stykke, han skrev, inden han blev fjernet fra Kristeligt Dagblad. Det handler om nogle danske nazister, der vil foretage en rejse til Norge, fordi dér „netop nu“ er meget at lære:

„Der er for dem, der ærligt vil gå til bunds i tingene, ganske overordentlig meget at lære i Norge i dag. Den, der for-

står at lytte, vil komme ud for sælsomme oplevelser. Han vil finde et folk i stor ængstelse og nød. Og dog er dette folk rankere end nogen sinde før. „Et forunderligt liv: nye chok, ny frihed og ny glæde. Egentlig er der en tindrende fryd inde i mig: liv er at sætte liv ind.“ Sådan udtrykte en af de mænd, der står midt i begivenhedernes brændpunkt, det for nylig i et brev. Og sådan genkender mange det, selv om ordene vel undertiden falder noget mere dæmpede. Hvad er det, der gør dem så stærke? Det er vel det, Paulus et sted taler om: At være som de, der intet have, og dog ejer alt. De er i nødens time nået ind til de værdier, ethvert sjælesundt folk har i øje, og som hverken møl eller rust, ej heller propaganda eller ydre magt kan få bugt med. Det er på dem, de lever. Det er dem, der giver frihed midt under jernhård tvang.“

„Som bedrøvede og dog altid glade, som fattige, der dog gør mange rige, som de, der intet have, og dog ejer alt“ – sådan lå Gunnar der de sidste måneder, fri og stærk. Han så tilbage over det altsammen, og han havde intet at tage med, han vandrede med tomme hænder. Han havde lært noget om hin mærkelige handel med Gud i himlen.

Derfor vil vi i dag slutte med de ord, der lyder ved ethvert barns dåb, og som også lød ved Gunnar Helweg-Larsens dåb: Lovet være Gud og vor Herres Jesu Kristi Fader, som efter sin store barmhjertighed har genfødt os til et levende håb ved Jesu Kristi opstandelse fra de døde.

Der begyndte det, og der endte det. Kredsløbet var sluttet.

Bedrøvet, mest ved afskeden med de tre, han holdt af, og dog fuld af håb. Således levede han i de stormfulde døgn, således levede han, da freden kom, således lå han de sidste måneder som den, der havde lært livets sande handel at kende, som den, der oplevede, at det virkelig var sandt, at det er Guds eneste opgave at føde vor Herre Jesus til verden, føde ham ind i vor tilværelse, midt ind i vor fattigdom, den Herre, som er glæde i sorg, fred midt i krig, ånd midt i uånd, som er opstandelse midt i dødens mørke.